

Ա

ՄԱՐԲՈՅ ԲՈՒՈՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

ՆԵ ԻՐ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՄԱՍԻՆ

Հայ նոր բանասիրութիւնը շատ անգամ դիմած է վննետիկցի 1300 թուականնե-
րուն՝ ճամբորդ Մարքոյ ֆոլոյի ուղեգրա-
կան վկայութեանց, որուն ամբողջութիւնը
հազիւ քանի մը էջ, [Հայաստանի եւ Հա-
յոյ մասին բնիկ Վ՝ ուղեմ] չէ թարգման-
ուած Հայերէնի:

Նպատակ ունենալով հետզհետէ հրա-
տարակել բոլոր այն ծանօթ կամ անծա-
նօթ վկայութիւնները որոնք կը գտնուին
Հայաստան այցելող հին օտար ուղեւոր-
ներու գրութիւններուն մէջ, կը սկսիմ
Մարքոյ ֆոլոյով:

Ուղեգրութեանց թարգմանութիւններու
այս շարքը կը ներկայացնեմ Հին ձան-
դարհորդք Ի Հայս ընդհանուր խորագրին
տակ:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Փոքր Հայք՝ Ալասի նաւահանգիստը,
եւ երկրիս սահմանները:

Սկսելով Մարքոյ ֆոլոյի Ասիոյ մէջ
այցելած երկիրներուն նկարագրութեան,
եւ այն նշանակելի բաները որոնց հան-
դիպած է ան հոն, եւ որոնք արժանի են
յիշուելու, յարմար է յիշել որ մենք պէտք
է զատենք երկու Հայաստանները, փոքրը
եւ Մեծը, փոքր Հայաստանի թագաւորը
կը բնակի Սէպասթոս անուն թագաւորի մը
մէջ, եւ որ կը կառավարէ իւր երկիրը կա-
տարեալ արդարութեամբ: Քաղաքները,
ամրոցները, եւ զոհակները բազմաթիւ են:
Ապրեկու բոլոր պէտքերը, նաեւ այն բա-
ները որոնք կը սատարեն հանգիստի, ա-
ռաստօրէն կը գտնուին: Երէ, կենդանի կամ

թռչուն, շատ կայ, պէտք է ըսել նաեւ
որ երկրին օդը նշանակելի կերպով առող-
ջարար չէ: Անցեալին մէջ իր ազնուա-
կանութիւնը փորձառու եւ քաջ զինուոր-
ներ կը նկատուէին, բայց ներկայ օրե-
րու անոնք մեծ արեցողներ, շարաքա-
րոյ եւ անարժէք են: Երկնգերբին վրայ
կայ քաղաք մը Ալասս (Laiaassus) ան-
ուանուած, բաւական անցուղարժով մար-
դեր են: Անոր նաւահանգիստը կը յաճա-
խուի վննետիկցի, ճինովացի, եւ շատ
ուրիշ տեղացի վաճառականներէ, որոնք
կը վաճառեն զանազան տեսակ դեղեր եւ
համեմունք, եւ մետաքսէ կամ բուրդէ ար-
տաղրութիւններ, եւ ուրիշ ճոխ ապրանք-
ներ: Անոնք որ կ'ուզեն ներքին զազութ-
ները այցելել, ընդհանրապէս նախ Ալասի
այս նաւահանգիստը կը դիմեն: Փոքր Հա-
յաստանի սահմաններն են, հարաւէն՝ Խոս-
տացուած երկիրը, այժմ գրաւուած Սա-
րակիսոսներէն, հիւսիսէն՝ Գարամանիա,
այժմ բնակուած Թիւրքմէներէ, դէպ ի
հիւսիս արեւելք կը գտնուի Կեսարիա,
Սերաստիա, եւ Թաթարներուն ենթակայ
շատ ուրիշ քաղաքներ, իսկ արեւմտեան
կողմէն շրջապատուած է ծովով, որ կը
հասնի մենչե ջրիստոնեայ աշխարհի եւ
գերբները:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Թուրքոմանիա կոչուած երկրին մասին, ուր
են Գոնիսի, Կեսարիա, եւ Սերաստիա քա-
ղաքները, եւ իր վաճառականութիւնը:

Թուրքոմանիայի բնակչութիւնը կարելի
է երեք դասակարգելու բաժնել: Թիւրք-
մէները, որոնք Մահմէտը կը պաշտեն

1. Փոքր Հայաստան ըսելով կը հասկնայ նաեւ Կիլիկիոս:

եւ անոր օրինաց կը հետեւին, անտաշ ժողովուրդ մ'են, և ոչ զարգացած: Կը բնակին լեռներու եւ դժուարամատչելի վայրերու մէջ, ուր կը յուսան իրենց խաշինքին համար լաւ արօտատեղիներ գտնել, քանի որ ամբողջութեամբ կենդանական անունով կ'ապրին: Հոս կայ տառջնակարգ ցեղ մը ձիերու որ Թուրքի (Turki) անունով կը կոչուի, եւ ազնիւ ջորիներ որոնք բարձր զինով կը ծախուին: Միւս զասակարգերն են Յոյները եւ Հայերը, որոնք կը բնակին քաղաքներու եւ ամրոցներու մէջ, եւ իրենց ապրուստը կը շահին վաճառականութեամբ եւ ճարտարարուեստով: Աշխարհիս լաւագոյն եւ գեղեցկագոյն կարպետները՝ հոս հիւսուած են, եւ նաեւ մուր կարմիր եւ ուրիշ ճոխ գոյներով մետաքսեղէններ: Իր քաղաքներու շարքին են Գոնիա, Կեսարիա եւ Սեբաստիա, ուր Ս. Վլաս (Saint Blaise) շահեցաւ մարտիրոսութեան փառաւոր թագ: Անոնք ամբողջ հպատակ են մեծ խանին, որ արեւելեան Թաթարաց կայսրն է, որ կառավարիչներ կը նշանակէ անոնց վրայ: Այժմ մենք պիտի խօսինք Մեծ Հայոց մասին:

•

Մեծ Հայոց մասին, ուր կան Արգինկան, Արզուրում եւ Արճէշ քաղաքները, լեռ ուր Նոյի տապանը դադրեցաւ, եւ նշանակալի իւրի արիւրը:

Մեծ Հայքը ընդարձակ երկիր մ'է, որուն մուտքին կայ Արգինկան, անուամբ քաղաք մը, ուր կ'արտադրուի շատ նուրբ կտավ մանուածք մը Պոսպպահին՝ կոչուած

նաեւ շատ մը ուրիշ հետաքրքրական կերպասներ որոնք ձանձրանալի պիտի ըլլայ Թուելի Գաղաքս ունի լաւագոյն եւ ամենաաղուոր գետնէն բխող տաք ջուրի քաղնիքները (Ջերմուկները), որ կարելի չէ ուրիշ որ եւ տեղ գտնել: Իր բնակչութիւնը մեծ մասամբ բնիկ հայեր են, բայց Թաթարաց պետութեան ներքեւ: Այս երկրին մէջ շատ քաղաքներ կան, բայց Արգինկան գլխաւորն է, եւ արքեպիսկոպոսի Թեմ: Յաջորդներն են Արզուրում (Argiron) Արճէշ (Darziz): Շատ լայնատարած է, եւ ամառ եղանակին, արեւելեան Թաթար գորումսի մը բանակատեղին է, որովհետեւ անոնց անասուններուն լաւ արօտատեղի կ'ընձեռէ, բայց ձմեռն մօտեւալուն անոնք ստիպուած են իրենց բնակավայրը փոխել, ինկող ձիւնը այնքան խորունկ է որ ձիերը չեն կրնար անունդ գտնել, եւ Ջերմուկեան ու ճարակի սիրոյն անոնք հարաւ կը դիմեն, դէպ ի Պայպուրջ կոչուած գեղեւն մը, որուն կը հանդիպէ Տրապիզոնէն Դարբէժ երթալու ատեն: Հոն կայ արծաթի հարուստ հանք մը:

Հայաստանի կեդրոնական մասին մէջ կը կանգնի շատ մեծ եւ բարձր լեռ մը, որուն վրայ, կ'ըսուի Թէ Նոյի տապանը դադրեցաւ, եւ այս պատճառով կը կոչուի տապանի լեռ: Լեռան փեշերուն շրջանը կարելի չէ երկու օրէն նուազ ժամանակի մը ընթացքին կատարել: Վերելքը գործնական չէ կատարին ձիւներուն պատճառով, որ բնաւ չեն հալիր, այլ կը ջարուանկուին աւելնալ իւրաքանչիւր ձիւ: Նարեկութեամբ: Դաշտին մօտիկ ստորնա-

1. Հոս ուղղիր ընել կ'ուզեմ որ Մարքոյ փոյի իր ուղեգրութեանց մէջ մէկ անգամ գրեցերու մասին խօսած է, ան որ ամբողջ Ասիան կատարելապէս կը ճանչնայ եւ արտադրութեանց ցալ ծանօթ է, միայն Հայոց արտադրած այս գորգերը կը չիէ, Բէնէ այն պարագան ալ կայ որ նա աշխարհիս մէջ լաւագոյնի եւ գեղեցկագոյնի ճամնատութեամբ կ'որոշէ, որով մեզ ենթադրել կու տայ Թէ այն առեւ օրիշ տեղեր ալ գորգեր կը շինուին Բէնէ ոչ այս տեղերու: Հայոց եւ Յունաց շինածին նման լաւագոյն եւ գեղեցիկ:

2. Երգեկայի իւր նշանաւորագոյն արտադրութիւն սեպուած այդ պոմպոլեմի՝ Երգեկայի նշանաւոր մանուսան է անտարակոյս: Ճանօթ իւր Երգեկան պեղ որ առածի նման յիշուելու լավ նշանաւոր է եղած: Երգեկայէն ասկէ մէկ երկու զար տառ, Երգեկայի արեւտաւորներուն ձեռքով ուրիշ տեղեր ալ տարուած է. օրինակ Ալեկ, Սեփազ հայլի, Մարքոյ փոյի մօտ որոշ նկարագրութիւն մը չունինք այս կտավին մասին բայց փաստ կ'ընենք ըլլալ որ Նոյի իւր Երգեկայեցոյ այժմուս պէն է:

գոյն մասի գետինը կը պարարտանայ ձիւ-
նահալէն, եւ կ'արտադրէ այնպիսի բու-
սականութիւն մը, որ հոն հաւաքուող շքե-
շակայ երկիրներու բոլոր հօտը, կը գտնէ
անսպառ պաշար: Հայաստանը կը սահ-
մանափակեն, հարաւէն՝ Մուսուլի եւ Մէր-
տինի շրջանները, որոնք պիտի նկարա-
զրուին ասկէ վերջ, եւ շատ ուրիշներէ
որոնք բազմաթիւ են մասնաւոր կերպով
յիշուելու համար: Հիւսիս՝ կը սփռուի
Վրաստան, որուն սահմաններուն մօտ կայ
իւղի աղբիւր մը, այնքան առատ արտա-
դրող որ կրնայ բազմաթիւ ուղտերու բեռ
հալթայթիլ: Ասիկա սնունդի համար չէ
որ կ'օգտագործուի, այլ իբր բուժիչ դեղ
մ'է մարդոց եւ անասնոց մորթային հի-
ւանդութեանց, ինչպէս նաեւ ուրիշ ցա-
ւերու, եւ լաւ է վառելու համար ալ: Մեր-
ձակայ երկիրներուն մէջ ուրիշ բան չեն
գործածեր իրենց ճրագներուն մէջ, եւ հե-
ռու տեղերէ ժողովուրդը կու գայ ստա-
նալու համար ասկէ:

Ահա այսքան է Մարքոյ փոխյի Հա-
յաստանի եւ Հայոց մասին տուած տեղե-

կութիւնները, միայն իբր երկին Ե. գլխուն
մէջ երբ Մուսուլի մասին կը խօսի սա
տեղեկութիւնները կ'աւելցնէ Հայոց վրա-
յօք «Այս երկրին (Մուսուլի) մօտերը կան
Մուշ եւ Մերտին կոչուած վայրերը, ուր
բամբակ կ'արտադրուի մեծ քանակու-
թեամբ, որմէ անոնք կը պատրաստեն Պո-
քասինի» (Boccasini) կոչուած լաթը, եւ
շատ ուրիշ կերպաններ, Բնակիչները՝ ար-
հեստաւորներ եւ վաճառականներ են, եւ
ամբողջ ենթակայ թաթարաց թագաւո-
րին»:

(Թրգմ. Անգլիերէտէ)

Յ. ՔԻՐԻՏԵԱՆ

Անգլիերէն բնագիրը The Travels of
Marco Polo - Revised from Mar-
sden's translation and edited with
introduction by Manuel Komroff.
Boni & Liveright, New York 1926,
էջ 23-26 եւ էջ 27էն մաս մը:

1. Պօքասինի հաւանքաւ նոյնացնէ թրքական Պո-
քաշէ լաթին հետ. շինուած բամբակէ:

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

էջ 241. ա սիւն, տող 3

— Հայ կաթ. Պատուիրակութեան պետք է կարգաւ Հայ կաթ. Պատրիարքութեան
— Défenseur » » Défenseur